

ОҚУШЫ ТӨМЕН ҮЛГЕРІМІНІҢ СЕБЕПТЕРІН ЖОЮДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ ҚЫЗМЕТІ

Убайдуллаева А.К.

*Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы,
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Жаратылыстану ғылымдары факультеті,
Биология кафедрасы, х.ғ.к., аға оқытушы*

Дүйсебекова А.М.

*Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы,
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Жаратылыстану ғылымдары факультеті,
Биология кафедрасы, х.ғ.к., аға оқытушы*

Білім беру сапасын қамтамасыз ету бойынша практикалық және ұйымдастырушылық міндеттерді іске асыру үшін үлгермеушілік құбылысының өзі туралы, оның көріну белгілері мен нысандары туралы жаңа теориялық білім талап етіледі. Бұл проблеманы кешенді зерттеудің маңызы зор. Оқу іс-әрекетінде үлгермеушілік проблемасы көптеген жылдар бойы мұғалімдер мен психологтармен қарастырылды.

Педагогикалық және психологиялық ғылымдардың прогрессивті дамуына қарамастан, үлгермеушілік мәселесі қазіргі уақытта өзектілігін жоғалтқан жоқ. Көптеген мұғалімдердің айтуынша, олар үздіктермен жұмыс істегісі келеді. Қалыптасқан: оқыту әдістері, тәсілдері, нысандары мен оқушылардың білім, білік, дағды алуға әртүрлі деңгейлі дайындығы арасында; жасөспірімдер жасындағы үлгермеген оқушылармен мұғалімдердің ерекше жұмыс түрін ұйымдастыру қажеттілігі мен қазіргі заманғы жалпы білім беретін мектепте осындай форманың болмауы арасындағы қарама-қайшылықтар осы зерттеуге негіз болады.

Мұғалімдердің бағалау қызметін зерттеу барысында бағаның ролы оқушылардың оқу іс-әрекетінің бекітілген бағалауының бір түрі ретіндегі зерттеушілердің назарын, әсіресе психологиялық- педагогикалық тұрғыдан аз аударды. Білімсіздікті жеңу - практикалық және теориялық педагогиканың маңызды міндеті. Бұл міндетті шешу өзекті және қажетті болып табылады. Ол үшін педагогтардың ең озық тәжірибесі және педагогикалық зерттеулердің нәтижелерін практикаға енгізу қолданылады[1].

«Ауруды емдеуден гөрі алдын-алу оңай» - медицинаның бұл алтын ережесі білім туралы сөз болғанда ерекше мәнге ие болады.

Төмен үлгерімнің пайда болу сәті бала оқу процесінде артта қалғанда басталады. Артта қалудың себептерін оның пайда болуының алғашқы кезеңдерінде уақтылы анықтау өте маңызды. Оқушылардың үлгермеушілігін жою бойынша тиімді жұмыс жасау үшін әр оқушының білімін толық игеруіне кедергі болатын себептерді анықтау қажет. Мектептегі білім беру ортасы баланың жеке басына, оның мінез-құлқына, оқудағы жетістіктеріне жағымды да, кері де әсер етуі мүмкін.

Қоғамның қарқынды дамуы және оның әлеуметтік ілгерілеуі мемлекеттің мектеп біліміне үнемі жоғары талаптар қоятындығына әкеледі. Осының

нәтижесінде оқу бағдарламаларының деңгейін жоғарылату және көлемін ұлғайту, оқу жоспарына жаңа пәндерді енгізу қажет болады.

Мектептегі үлгермеушіліктің негізгі себебі - баланың зияткерлік саласы мен мектеп жүйесі арасындағы сәйкессіздік. Бір жағынан, оқыту бағдарламалары күрделене түседі, әрдайым балалардың мүмкіндіктеріне көңіл бөле бермейді, олардың жас ерекшеліктерін ескермейді, екінші жағынан, ата-аналар, тіпті жаңа бағдарламада оқу баласына қиын болатынын білсе де, бәрін жасайды, баланы беделді мектепке, «мықты» мұғалімге қабылдауын сұрайды.

Нәтижесінде, тіпті алғашқы мектеп жылдарында оқуға қабілетті балалар нашар жұмыс істейтін оқушылар санатына енеді. Баланың мектептегі төмен үлгерімнің бір себебі себебі көбінесе мұғалім мен оқушы арасындағы жанжалдық жағдаят болып табылады. Мұғалімдер әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере алмаған кезде болады. Алайда мұғалімнің оқушымен қарым-қатынасының кемшіліктері оның бетінде жатқан себеп болып табылады. Бұл көбінесе терең проблемалардың нәтижесі.

Үлгерімі төмен оқушылардың ақыл- ой параметрі және жағымды ақыл сапалары қалыптаспаған, білім қоры аз. Сондықтан нашар оқудың алдын алу үшін артта қалу мен үлгерімнің төмендеуінің себептерін анықтау керек.

Отандық психологиялық-педагогикалық зерттеулерде үлгерімі төмен оқушыларды оқыту проблемаларының әртүрлі аспектілері қарастырылады: үлгерімінің әлсіз түрлерін анықтау және оның себептерін іздеу, үлгерімі төмен оқушылардың типтері мен сипатты белгілерін анықтау (И.А. Коробейников, В.П. Стрезикозин, Ю.К. Бабанский, Н.И. Мурачковский, Л.И. Божович, А.М. Гельмонт, М.А. Данилов, З. И. Калмыкова, Н. А. Менчинская, Л. С. Славина және т.б.) еңбектерінде айтылады [2].

Оқушылардың үлгерімін бағалау проблемасына қатысты кеңестік психологиялық-педагогикалық әдебиетте кейбір маңызды дидактикалық жағдайлар негіздеме алды: педагогты бағалаудың ең тиімді нысандарының бірі бағалау пікірі, педагогты бағалаумен қатар өзара және өзін - өзі бағалау қолданылса, оқушылардың қызметіне ынталандырушы әсері едәуір артады; оқушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижелеріне оң өзгерістер ең алдымен бағалаудың және т.б.)

Үлгермеушіліктің мәні және оның сыртқы және ішкі себептері

Орыс философы, мұғалімі және психологы П.П. Блонский үлгермеушілікті мінез-құлық пен оқу нәтижелерінің тәрбиелік және дидактикалық талаптарға сәйкес келмейтін жағдай ретінде түсінеді.

Психологиялық-педагогикалық сөздік бұл ұғымды былай анықтайды: «Оқушының төмен үлгерімі - бұл оқу жылында бағдарламаны игермеген және екі немесе одан да көп пәндер бойынша академиялық қарыздары бар білім беру ұйымдарына студенттердің қатысуы кезінде көрінетін педагогикалық шындықтың жағымсыз құбылысы» [3].

Оқушылар игеруі керек нақты білім біртұтас және әр түрлі тұжырымдамалардан тұрады. Мысал ретінде оқушылардың биологиялық атауларды, тарихи тұлғалардың өмірбаянын, даталары мен оқиғаларын, жабайы табиғаттың мысалдары туралы және т.б. Әйгілі психологтар Бабанский Ю.К. және В.С. Цетлин, сәтсіздік

себептерін екі топқа бөледі: сыртқы және ішкі. Біріншіден, бұған әлеуметтік себептер жатады.

Психолог В.С. Цетлин былай деп жазады: «Мектептің үлгермеушілігінің алдын-алу жөніндегі мақсатты жұмысы әлеуметтік жағдайдың жалпы жақсаруымен ғана тиісті нәтиже бере алады». Үлгермеушіліктің әлеуметтік себептеріне мектептегі білім беру ортасы жатады [3].

Мектептегі білім беру ортасы баланың жеке басына, оның мінез-құлқына, оқудағы жетістіктеріне жағымды да, кері де әсер етуі мүмкін. Қоғамның қарқынды дамуы және оның әлеуметтік ілгерілеуі мемлекеттің мектеп біліміне үнемі жоғары талаптар қоятындығына әкеледі. Осының нәтижесінде оқу бағдарламаларының деңгейін жоғарылату және көлемін ұлғайту, оқу жоспарына жаңа пәндерді енгізу қажет болады.

Осы жағдайда үлгермейтін оқушыларға көмек кезеңдермен көрсетіледі.

Үлгермейтін кіші оқушыларға көмек көрсету екі кезеңде жүргізіледі:

1. Орта буын оқушыларының үлгерім диагностикасы және оның пайда болу себептерін анықтау (психолог, мұғалім).

2. Мектеп үлгермеушілігін жою бойынша дамыту жұмысы (психолог, мұғалім). Мектептегі үлгермеушілік себептерін диагностикалауға арналған әдістемелерді таңдауда интеллект тестілеріне, назар аударуға, есте сақтауға, ақпаратты қабылдауға, ойлау әдістемелеріне және басқа да психикалық процестерге екпін жасалады, содан кейін келесі түзету жолдары мен тәсілдерін таңдау қиын емес болады. Сондай-ақ, қолдануға болатын әдістемелер: Филипптің мектептегі мазасыздықтың анықтау тесті, ынталандыру, оқу-жаттығу үшін Н.Г. Лусканованың әдістемесі [4-5].

Мектеп үлгерімсіздігін жою бойынша дамыту жұмыстары үшін келесі әдістемелерді қолдануға болады:

- назар аударудың шоғырлануы мен орнықтылығын дамыту әдістемесі;
- зейін көлемін дамыту әдістемесі;
- есту қабылдау негізінде ұғынуды дамыту әдістемесі;
- темпераментті дамыту әдістемесі;
- логикалық және механикалық есте сақтауды дамыту әдістемесі;
- ұзақ мерзімді жадыны дамыту әдістемесі;
- «графикалық диктант» әдістемесі;
- назар аударудың әдістемесі;
- «аяқталмаған сөйлем» әдістемесі;
- өзін-өзі бағалауды дамыту әдістемесі.

Біздің зерттеуімізде сыныпта зерттеу шеңберінде қалыптасқан қағиданы дәлелдеу мақсатында бірнеше тәжірибе қойылды. Зерттеудің келесі этаптары жүргізілді:

1. Анықтаушы этап

Мақсаты – оқушылардың үлгермеушіліктің фактісіне, оқу жұмысына деген қарым-қатынасын анықтау. Бұл проблема бойынша анықтау, келесі әдістер қолданылды:

- оқушылардың білімді меңгеру алдындағы жай күйін бақылау;
- бақылау жұмысының нәтижесін, талдау және себептерін айқындау.

2. Қалыптастырушы этап

Мақсаты – білім мазмұнын меңгеруде қорқыныш сезімін болдырмау және кемшіліктерді жою дағдысын қалыптастыру. Бұл кезеңде келесі әдіс-тәсілдер қолданылды: дебат, тесттік-сұрақ, бақылау жұмысы және түрлі тақырыптық және дәстүрлі емес сабақтар арқылы білім олқылықтарды жою жұмыстары атқарылды.

3.Бақылаушы этап

Мақсаты – оқушылардың оқу жұмысына қатысты екінші реттік қарым-қатынасты анықтау. Бұл кезеңде бірінші және екінші бақылау жұмыстарының нәтижелері салыстырылды.

Анықтаушы этап

Мақсаты – оқушылардың бақылау жұмысына деген қарым-қатынасы.

Оқушылардың ұзақ уақыт үлгермеуінің себебі, психикалық функцияның әлсіз, нашар дамуында оқушылардың есте сақтау мен зейін ерекшеліктерінің айырмашылығы айқын көрініс алады. Оқушының ойлау әрекеті сапасының жоғарылығы оқуға деген теріс қатынасының болуы және оқушының бағыттылығы толық емес жарым – жартылай болуы.

Оқушының ойлау әрекетінің сапасының төмендігін, оқуға деген теріс қатынастың болуы және оқушының бағыттылығы жарым- жартылай емес толық жойылуы. Осы ерекшеліктер үлгермеуші оқушылардың типтерін анықтайды және үлгермеушіліктен құтылудың жолын көрсете алады.

1. Төмен қабілеттер (зейіннің, есте сақтаудың, ойлаудың әлсіз дамуы, танымдық Дағдылар мен дағдылардың қалыптаспауы және т.б.) оқуға оң көзқараспен үйлеседі.

2. Оқуға теріс қатынасы бар жұпта жоғары қабілеттер.

3. Төмен қабілеттер оқуға теріс көзқараспен үйлеседі.

Зерттеу нәтижелері

Экспериментке әр сыныптан 28 оқушыдан қатысты. Оқу үдерісінде психологиялық ерекшеліктеріне байланысы біршама қиындықтар кездесті. Екінші тоқсанда педагогикалық практика кезінде өзіме бөлінген: 6,7 және 8 сыныптарға биология пәнінен сабақ беріп машықтандым. Екінші тоқсанда 8 б сыныбында «5» тік баға-7 «4» тік баға 11, ал «3» тік баға 6-ке тең болды. Үшінші тоқсанда «5» тік баға 9, «4» баға 11, ал «3» баға 10 болды. Сәйкесінше білім сапасы 64,2, ал 3-тоқсанда 78,5 болды. Экспериментік 8а сыныбында 2 –тоқсанда «5» 10, «4» 13, ал «3» 5 болды. 2-тоқсанда «5» баға 11, «4» 15, ал «3» тек 3 болды.

Диаграмма 1– Үлгермеушілікті жою жұмыстарына мотивация әсерінің көрсеткіштері

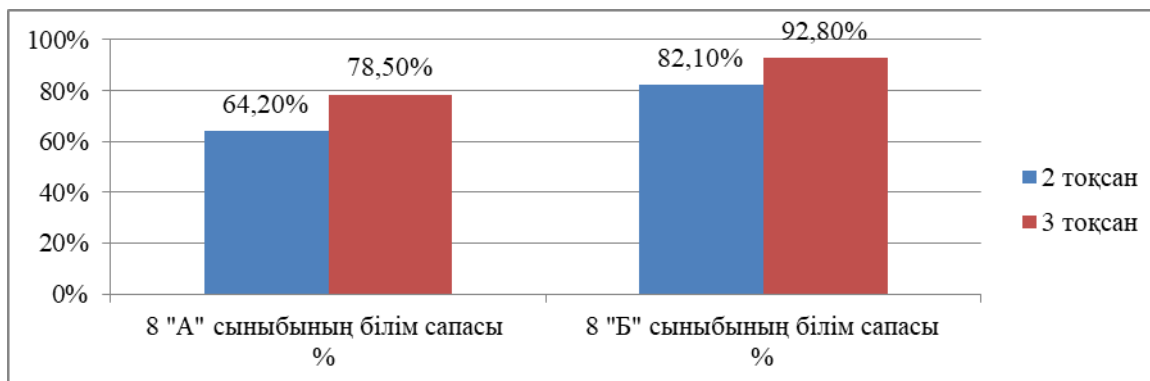

Диаграмма 2 – Үлгермеушілікті болдырмау шаралардың білім сапасына әсерінің көрсеткіштері

Балалардың аталған санатын оқыту процесі әр баланың жеке-тұлғалық ерекшеліктерін есепке алу кезінде тиімді, яғни жеке-бағытталған тәсіл орын алады. Үлгермеушіліктің себептерін анықтау оқу іс-әрекеті мен оның нәтижелерін болжауға болатынын көрсетті.

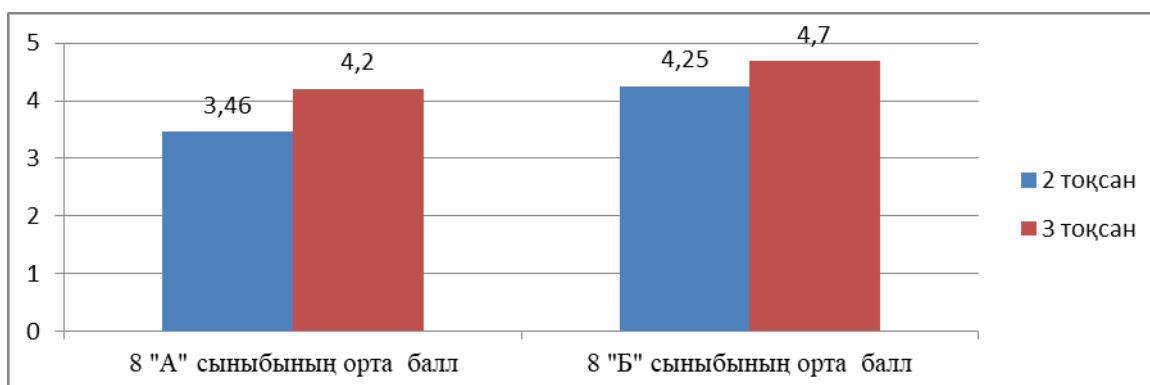

Диаграмма 3 – Үлгермеушілікті болдырмау шаралардың орта балл көрсеткіштеріне әсері

Үлгермеушілік - әлемдік мектеп бұл мәселені шешудің екі тәсілін ғана жинақтады. Біріншісі – сәтсіздікке ұшыраған мектеп оқушыларын келесі сыныпқа көшіру, мұнда оқыту аз талап етілген бағдарламалар бойынша жүзеге асырылады. Екіншісі - курсты өткен жылы, яғни екінші курста қайта оқу. Бірнеше себептерге байланысты бірінші тәсіл мұнда қолданылмайды.

Ұстаз қаншалықты талантты болмасын, оның нашар оқитын шәкірттері болады. Кейде бізге бұл проблема тек мұғалімдерді мазалайтын сияқты. Бірақ іс жүзінде әлемде ақыл-есі сау, нашар оқығысы келетін бірде-бір бала жоқ.

Алғашқы «екіліктер» пайда болған кезде алдымен оқуға деген ұмтылыс жоғалады, содан кейін сабақтан қалу, сосын ал бізде «қиын» бала пайда болады. Оқу қиындықтарына тап болған балалар мұғалімнің ерекше назарын талап етеді. Әрине, олар сыныптағы жұмысты қиындатады, жұмыстың жалпы қарқынын бәсеңдетеді,

жеке әдісті қажет етеді. Тәжірибесіз мұғалімдердің қателігі, олар тіпті үлкен әдістер жиынтығына ие болса да, оларды қалай қолдануға болатынын білмейді немесе оларды дәл солай қолдана алмайды.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 М.Көшкентаева «Педагогикалық - психологиялық диагностикалау жолдары, әдістері» // «Мектеп директоры», № 5, 2004, 9-18 б.
- 2 Педагог кадрлардың кәсіби деңгейін анықтау мониторингі. С.М.Шаштығарина. Ақтөбе, 2010ж -160 б.
- 3 Гельмонт А. М. О причинах неуспеваемости и путях ее преодоления. М. 1994г-266с
- 4 Славина С.С. Индивидуальный поход к неуспевающим и недисциплинированным школьникам. – М.: Просвещение, 1986. – 217 с.
- 5 Локалова Н.П. Как помочь слабоуспевающему школьнику. – М.: Просвещение, 1997. – С. 7-12.